

אליהו שי פרשת בשלח

עקידת יצחק וקריעת ים סוף*

במאמר זה ננסה להסיר את הלוט מעל דרשה עמומה. נגלה, שמה שהדרשנים חושפים בפנינו אינו אלא קצה קרחון של מהלך שלם, ושהדרשה כפי שהיא לפנינו היא רק מעין סיכום שלו. לשם כך עלינו ללכת כמה צעדים אחורה, ולנסות לשחזר את המהלך הרחב עליו בנויה הדרשה.

בסוף פרשת וירא, מתארת התורה את אברהם המשכים בבוקר לקיים את צו הקב"ה לעקוד את בנו:

"וישכם אברהם בבוקר ויחבוש את חמורו, ויקח את שני נעריו איתו ואת יצחק בנו, ויבקע עצי עולה, ויקם וילך אל המקום אשר אמר לו הא-לוהים" (בראשית כב, ג).

פסוק זה נדרש במדרש בראשית רבה, סוף פרשה נה:

"ויבקע עצי עולה": ר' חייא בר יוסי אמר לה משם ר' מיישא, ותני לה משם ר' בנייה: בשכר שתי בקיעות שביקע אברהם אבינו עצי עולה, זכה שביקע הקב"ה את הים לפני בניו, שנאמר: 'ויבקעו המים' (שמות יד, כא).

הדרשן כאן בונה מעין גזירה שווה בין עקידת יצחק, בה מוזכרת 'בקיעה' - 'ויבקע עצי עולה', לבין קריעת ים סוף בה גם מוזכרת בקיעה - 'ויבקעו המים'. מהשוואה מילולית זו הוא מסיק על קיומה של זיקה סיבתית ביניהם: מעשהו הנאצל של אברהם עמד ברבות הימים כזכות לבניו היוצאים ממצרים.

במבט ראשון נראה שמסקנה זו מבוססת אך ורק על ההשוואה המילולית בין המקומות השונים. כך הדברים מוצגים, ולכאורה אין סיבה לחשוב שלא כך הם פני הדברים.

אולם, הרעיון שביסודה של דרשה זו חוזר שוב בדרשה נוספת, והפעם הוא נלמד מפסוק אחר:

"תני ר' ישמעאל: תבוא חרב יד ותעמוד על חרב יד. תבוא חרב יד שעשה אברהם אבינו, שנאמר: 'וישלח אברהם את ידו ויקח את המאכלת לשחוט את בנו', ותעמוד על חרב יד שאמר פרעה: 'אריק חרבי תורישמו ידי' (בראשית רבה שם).

הנפת ה'חרב' של אברהם כדי לשחוט את בנו עומדת כזכות לבניו כנגד הנפת החרב של פרעה עליהם. חזרת הרעיון שבדרשה הראשונה גם בדרשה זו (כאשר בכל מקום הוא

נלמד מפסוקים אחרים), מעוררת את החשד שמא הזיקה שהדרשנים יוצרים בין שני הנושאים אינה מבוססת רק על הדיוקים המילוליים הללו בפסוקים, אלא על קריאה רחבה יותר שלהם.

ההקבלות

ואכן, בדיקה של הפסוקים הנזכרים בדרשות הנ"ל בהקשרם, חושפת קשרים לשוניים, אסוציאטיביים וענייניים רבים בין שתי הפרשות:

1. נשיאת עיניים:

"ביום השלישי וישא אברהם את עיניו, וירא את המקום מרחוק... וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל אחר נאחז בסבך בקרניו..." (בראשית כב, ד-ג).

"ופרעה הקריב וישאו בני ישראל את עיניהם והנה מצרים נוסע אחריהם, ויראו מאד ויצעקו בני ישראל אל ה'" (שמות יד, י).

2. באמצע הדרך אברהם פונה אל נעריו:

"ביום השלישי... ויאמר אברהם אל נעריו: שבו לכם פה עם החמור, ואני והנער נלכה עד כה ונשתחוה ונשובה אליכם" (כב, ד-ה).

דברים אלה מעוררים אסוציאציה חריפה לפנייתו של משה אל פרעה (שמות ה, ג):

"ויאמרו: אלוקי העברים נקרא עלינו, נלכה נא דרך שלוש ימים במדבר ונזבחה לה' א-לוהינו..."

גם ישראל ביציאת מצרים וגם אברהם ב'ציאת' העקידה, הולכים דרך שלוש ימים כדי לזבוח ולהשתחוות.

3. השורשים ר.א.ה ו-י.ר.א הם שורשים מרכזיים בשתי הפרשות. בעקידת יצחק:

"ביום השלישי וישא אברהם את עיניו וירא את המקום מרחוק... ויאמר אברהם א-לוהים יראה לו השה לעולה בני... כי עתה ידעתי כי ירא א-לוהים אתה... וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל אחר נאחז בסבך בקרניו... ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה, אשר יאמר היום בהר ה' יראה" (פס' ד- יד).

ובקריעת ים סוף:

"ופרעה הקריב וישאו בני ישראל את עיניהם והנה מצרים נוסע אחריהם, ויראו מאד, ויצעקו בני ישראל אל ה'... ויאמר משה אל העם: אל תיראו, התייצבו וראו את ישועת ה' אשר יעשה לכם היום, כי אשר ראיתם את מצרים היום, לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם... וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים. וירא ישראל את היד הגדולה

7. שמא גם אסוציאציה לשונית זו עמדה לנגד עיני הדרשן:

בעקידת יצחק: "כי ברך אברכך והרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים..." (כ"ב, יז). ובקריעת ים סוף: "וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים" (יד, ל).

חיזוק לאי-מקרויותה של זיקה זו, ניתן למצוא בעובדה שהביטוי "שפת (ה)ים" מופיע בכל המקרא כולו 8 פעמים בלבד!

לאור הממצאים הללו, ניתן לשער במידה רבה של סבירות שמסקנתו של הדרשן מבוססת על הזיקה הכללית שנחשפה לעיל בין שתי הפרשות, ולא רק על הדיוקים המילוליים הנזכרים במפורש⁴. כדי לתת טעם נוסף בהשערה זו, וגם כדי להעמיק את הבנת הדרשה, עלינו לעבור כעת לשלב השני של הניתוח: חשיפת משמעותן של כל ההקבלות הללו (מעבר לתפקידן הטקסטואלי ביצירת הקשר בין הפרשות), ואת מטרתן של הדרשן בהצבעה עליהן.

אז מה המשמעות?

במבט ראשון, הזיקה שנוצרת בין שתי הפרשות נראית מוזרה למדי. העובדה שדמותו של אברהם נוכחת ברקעה של יציאת מצרים היא מן המפורסמות שאינן צריכות ראייה: "ויאמר לאברהם ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם, ועבדום ועינו אותם ארבע מאות שנה" (בראשית טו, יג); "וידבר א-לוהים אל משה... וארא אל אברהם... וגם הקימותי את בריתי איתם... וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל" (שמות ו, ג-ה). אולם הדרשן ממקד זיקה כללית זו בשני אירועים ספציפיים: עקידת יצחק וקריעת ים סוף. מדוע נבחרו שני אירועים אלו דווקא, ומהו הקשר הפנימי שרואה הדרשן ביניהם!?

כדי לבאר זאת, ננסה לצרף את כל ההקבלות הנזכרות אחת לאחת, ולבנות מהן תמונה שלמה. הזיקה הנוצרת בין הפרשות, מציירת את מסעו של אברהם אל העקידה כמעין מסע מקדים ליציאת מצרים. מסע זה, והאירועים

מאחריהם. הענן' חוזר גם בעקידת יצחק: על הפסוק "ביום השלישי וישא אברהם את עינו וירא את המקום מרחוק", נאמר בפרשה הבאה בבראשית רבה: "מה ראה? ראה ענן קשור בהר. אמר: דומה שאותו המקום שאמר לי הקב"ה להקריב את בני שם. אמר לו: יצחק בני, רואה את מה שאני רואה? אמר לו הין..." (פרשה נו). ייתכן מאד שהדרשן שאב את הרעיון על קיומו של הענן בעקידת יצחק (שלא נזכר כלל בפסוקים), מהשוואה זו לקריעת ים סוף.

4 כאן יש להעיר הערה חשובה. יתכן מאוד שבעיני חלק מן הקוראים, חלק מן ההקבלות שהוצגו לעיל בין עקידת יצחק וקריעת ים סוף אינן משכנעות דיין. אולם, יש לשים לב שאיננו טוענים שהרמיזות וההקבלות הללו הן נכונות בהכרח על פי פשוטו של מקרא. עניינינו כאן הוא לא בלימוד תנ"ך כשלעצמו, אלא בלימוד המדרש; ובמסגרת זו אנו מנסים לחשוף את מה שחשב הדרשן כשדרש. על כן, גם אם ברמת פשוטו של מקרא אין כל קשר בין הפרשות, נראה כי בעיני הדרשן ישנה זיקה הדוקה ביניהן. אמנם, כפי שאנו מנסים להראות, ניתן לראות לא אחת שמסקנותיהם של הדרשנים אינן מבוססות רק על דיוקים פורמליים בפסוקים, אלא גם על קריאה רחבה ומקיפה יותר שלהם. אולם, אין אנו טוענים שקריאה זו היא בהכרח פשוטו של מקרא.

אשר עשה ה' במצרים, וייראו העם את ה'..."¹

(פס' י- לא).

יש לשים לב לכמה נקודות: ראשית, עצם העובדה ששורשים אלו הם 'שורשים מנחים' בשתי הפרשות יוצרת קשר בין שתי פרשות אלו. אולם מעבר לכך, נשים לב גם לזיקה הפנימית שבין שני השורשים עצמם: י.ר.א ו-ר.א.ה. משותפים כמעט בכל אותיותיהם, והזכרתם יחד ולסירוגין לאורך הפרשה יוצרת משחק לשוני ורעיוני בין ה"ראייה" לבין ה"יראה" המלווה אותה².

4. הר ה' נזכר בסיומה של פרשת העקידה:

"ויקרא אברהם שם המקום ההוא יראה, אשר יאמר

היום בהר ה' יראה" (פס' יד).

על פי ספר דברי הימים, מקום העקידה - הר המוריה - הוא הר הבית:

"ויחל שלמה לבנות את בית ה' בירושלים בהר

המוריה..." (דה"ב ג, א).

הר ה' והמקדש נזכרים גם בשירת הים, שלאחר בקיעת ים סוף:

"תביאמו ותיטעמו בהר נחלתך, מכון לשבתך

פעלת ה', מקדש ה' כוננו ידיך" (טו, יז).

5. בסיומו של ניסיון העקידה מבטיח ה' לאברהם ניצחון של בניו על אויביו:

"כי ברך אברכך והרבה ארבה את זרעך ככוכבי

השמים וכחול אשר על שפת הים, וירש זרעך את

שער אויביו".

בשירת הים מתוארת יומרתה של מצרים:

"אמר אויב ארדוף אשיג, אחלק שלל תמלאמו חרבי,

אריק חרבי תורישמו ידי" (טו, ט).

ייתכן מאד שהדרשן נתן את דעתו לזיקה זו בין שני הפסוקים, והוא מפרשה כך - הבטחת ה' לאברהם לרשת את אויביו, מתממשת ביחס למצרים ("אויב") שאמר "תורישמו ידי".

6. מלאך ה' נוטל חלק מרכזי בהתרחשות בשתי הפרשות:

"ויקרא אליו מלאך ה' מן השמים, ויאמר אברהם

אברהם ויאמר הנני... ויקרא מלאך ה' אל אברהם

שנית מן השמים..." (פס' יא-טו).

"ויסע מלאך הא-לוהים ההולך לפני מחנה ישראל

וילך מאחריהם..."³ (יד, יט).

1 לפסוקים המנויים כאן יש לצרף פסוק נוסף, שדומה בענייניו גם אם לא בלשונו: "וייהי באשמורת הבוקר וישקף ה' אל מחנה מצרים בעמוד אש וענן, ויהם את מחנה מצרים" (פס' כד).

2 למשמעותו של משחק לשוני ועיוני זה נתייחס בהמשך.

3 להקבלה זו יש להוסיף נקודה מעניינת: בפסוק זה נזכר גם עמוד הענן שנרתם לסייע לישראל: "ויסע עמוד הענן מפניהם ויעמוד

ל"ראה", הם זקוקים לסיוע משמיים. סיוע זה הוא "ראייה", כלומר - התגלות:

"ויאמר משה אל העם: אל תיראו, התייצבו וראו את ישועת ה' אשר יעשה לכם היום... ה' ילחם לכם ואתם תחרישון" (פס' יג-יד).

על פי זה, אם נלך בעקבות הדרשן ונעמיד את סיפור עקידת יצחק וסיפור בקיעת הים על רצף אחד, ניתן לומר שההתגלות ('ראייה') שירדה לעולם מכוחו של אברהם, היא זו שעמדה לבניו בנסיון בקיעת הים, והביאה אף להם התגלות דומה⁵. הדרשן רואה את מסעו של אברהם לעקידה כמסע המכונן את מסע היציאה ממצרים. עמידתו של אברהם בניסיון העקידה עמדה לבניו לא רק כזכות אבות וירטואלית, אלא היא פעלה משהו בעולם; תוצאותיה של פעולה זו - ההתגלות - הביאו את בניו בסופו של דבר לאותה דרגה בה עמד אף הוא: "ויאמינו בה' ובמשה עבדו".

לסיום נעיר שבכוחם של הדברים שבוארו לעיל לתת פשר גם לדרשה המוזרה הבאה:

"ר' יוסי הגלילי אומר: כשנכנסו ישראל לים, כבר היה הר המוריה נעקר ממקומו, ומזבחו של יצחק הבנוי עליו ומערכתו הערוכה עליו, ויצחק כאילו עקוד ונתון על המזבח, ואברהם כאילו פשט ידו ולקח את המאכלת לשחוט את בנו, שנאמר: 'וישלח אברהם את ידו ויקח את המאכלת לשחוט את בנו'. אמר המקום למשה: משה, בני נתונים בצרה, והים סוגר, ושונא רודף, ואתה עומד ומאריך התפילה? אמר לפניו: ומה בידי לעשות?"

אמר לו: ואתה הרם את מטך ונטה את ידך על הים... - ואתה תהא מרומם ומשבח ונותן שיר ושבח והודאה וגדולה ותפארת והוד והלל למי שהמלחמות שלו".

שהתרחשו בו, **סוללים יחד - כמעט באופן פיזי - את הדרך למסע המקביל של בניו ביציאתם ממצרים.**

אברהם הולך דרך שלושת ימים כדי 'להשתחוות'. 'השתחוות' זו מתבררת כאחד מהניסיונות הקשים שידע אדם מעודו. אברהם נדרש לכל כוחות נפשו כדי לעמוד במבחן האמונה, שבסופו נחשפת עובדת היותו של אברהם 'ירא א-לוהים':

"כי עתה ידעתי כי ירא א-לוהים אתה ולא חשכת את בנך את יחידך ממני" (פס' יב).

יראתו של אברהם הובילה גם לראייתו:

"ויקרא אליו מלאך ה' מן השמים..." (פס' יא).

"ויקרא אברהם שם המקום ההוא יראה, אשר יאמר היום **בהר ה' יראה**" (פס' יד).

גם ישראל הולכים שלושה ימים כדי 'לזבוח לה', וביום השלישי הם עומדים בפני ניסיון כביר של אמונה:

"ופרעה הקריב וישאו בני ישראל את עיניהם והנה מצרים נוסע אחריהם, וייראו מאד, ויצעקו בני ישראל אל ה'... ויאמר משה אל העם: אל תיראו, התייצבו וראו את ישועת ה' אשר יעשה לכם היום..." (פס' יג).

גם בני ישראל **רואים** את ה', ובסוף הם גם **יראים** ממנו ומאמינים בו:

"**וירא** ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים, ו**ייראו** העם את ה', ויאמינו בה' ובמשה עבדו" (פס' לא).

מסתבר, אם כן, שישנה זיקה פנימית עמוקה בין מסע עקידת יצחק למסע קריעת ים סוף, וניתן בהחלט לראות את הליכתו של אברהם לעקידה כמטרימה את הליכתם של בניו.

העמקה נוספת במשמעות

אולם, נשים לב לנקודה נוספת העולה כאן: אצל אברהם יראתו ה**ובילה** לראייתו. כלומר, עובדת היותו של אברהם 'ירא א-לוהים' גרמה גם להתגלות לה זכה בסוף הניסיון. אולם אצל ישראל התהליך הוא הפוך. קודם מתרחשת ראייה: "התייצבו וראו את ישועת ה' אשר יעשה לכם היום" (פס' יג), ורק בסופה: "וייראו העם את ה' ויאמינו בה' ובמשה עבדו".

מהי משמעותו של הבדל זה? מסתבר שהסיבה להבדל נעוצה בעמדות המוצא השונות של אברהם ושל בניו, אֶתן הם הגיעו לשעת הניסיון. אברהם, אבי האומה, כוחו רב לו ביראת הא-לוהים שלו. על כן, נקודת המוצא שלו היא היראה. יראה זו, שנחשפה בנסיון העקידה, מובילה בסופו של דבר להתגלות ולראייה. לעומתו, בני ישראל מגיעים לניסיון על הים כאשר הם חשים קושי בגיוס כוחות פנימיים לעמידה בניסיון. כדי לעמוד בניסיון זה, ולהגיע

כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון, תשס"ו
 עורך: אייל קסנר

בית המדרש הוירטואלי שלי לשיבת הר עציון
 האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm>
 האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org>

משרדי בית המדרש הוירטואלי: 02-9931456 שלוחה 5
 דואר: office@etzion.org.il

5 ניתן להמחיש זאת על ידי המבנה הבא:

- יראה
- ראייה
- ראייה
- יראה

לרצף שבונה הדרשן בין אברהם לבניו על הים ישנם היבטים שונים. מתוך שלל ההיבטים הללו ניתן להבחין שההיבט של יחסי היראה והראייה בא לידי ביטוי בצורה משובלת (כיאסטיט).